

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בפרוס הפסח תשס"ד עיונים בהגדה

התשובה הבסיסית לשאלת "מה נשתנה"

בהגדה מופיעות ארבע קושיות של "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות". מה התשובה שמופיעה בהגדה לשאלות האלו? - "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה". והנה, בתשובה זו חסר, לכאורה, העיקר. "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלקינו משם". מתי? פרט זה לא נזכר בהגדה! איננו מבארים בהגדה שכל ילדה זהה ה' כל בכור בארץ מצרים והיוציאנו מעבדות לחירות. אמנם מזכירים אחר כך בהגדה את הפסוק "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה", אבל גם שם לא מסבירים שהכונה היא ללילה זה עצמו שאנו עומדים בו. מי שקורא פסוק זה בהגדה אינו יכול לדעת אם הפסוק מדבר על פסח, על ט"ו בשבט או על זמן אחר. היכן אם כן התשובה על שאלת "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?"

אולי אפשר להסביר כך: חז"ל מביאים (סנה' סה, ב), שטורנוסרופוס הרשע שאל את ר' עקיבא על השבת: מה יום מיומים? מדוע מכבדים ישראל את יום השבת יותר משאר הימים? רבי עקיבא היה יכול לענות ולהסביר לטורנוסרופוס ששבת הוא יום בריאת העולם, יום שניתנה בו תורה לישראל, ששבת היא מעין עולם הבא... יש הרבה מה לומר על השבת. אבל ר' עקיבא לא אמר לו שום דבר מסוג זה. ר' עקיבא משיב לו בשאלה: מה גִבֵר מְגוֹבְרִין? מדוע צריך לכבד אותך יותר משאר כל האנשים? אמר לו טורנוסרופוס: "דְּמָרִי צָבִי". כך רצה המלך שמינה אותי להיות נציב בארץ יהודה. אמר לו ר' עקיבא: זו גם התשובה לגבי השבת! "מרי צבי"! ה' ציוה לכבד את השבת. אם ה' היה רוצה שנכבד את יום רביעי, היינו מכבדים את יום רביעי. אלא שה' ציוה לכבד את היום השביעי, ועל כן אנו מכבדים את היום השביעי. למה ה' רצה שנכבד דוק את היום השביעי? יש לכך סיבה: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש". אבל בשבילנו מספיק שכך ה' רוצה. "מלכא צבי". ציווי ה' הוא סיבה מספיקה בפני עצמה שנכבד את השבת.

זו אולי גם התשובה לשאלת "מה נשתנה הלילה הזה". התשובה היא, ש"עבדים היינו לפרעה במצרים" ונאלצנו לעשות מה שפרעה גוזר, ועכשיו "ויוציאנו ה' משם", ועל כן אנו עבדיו ועושים כל מה שצוה עלינו לעשות הלילה. אמנם צריך גם להסביר לַפֶּן למה ה' צוה לאכול מצה הלילה, ולמה צוה לאכול מרור הלילה, אבל התשובה הראשונה והבסיסית לשאלת "מה נשתנה הלילה הזה", היא "ויוציאנו ה' אלקינו משם", וממילא אנו עבדיו ועושים כל מה שצוה עלינו גם בלי שנדע לזה טעם.

ביאור התשובה לשאלת החכם

החכם שואל: "מה הַעֲדַת וְהַחֲקִים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם?" (דברים ו, כ) אומר בעל ההגדה: "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". מה הפשט בזה? היכן מונחת בהלכה זו תשובה לשאלת החכם? הפשט הפשוט הוא, שיש לַלְמַד אותו לא רק הלכה זו, אלא את כל הלכות הפסח, עד ההלכה האחרונה במסכת פסחים (פ"י מ"ח), שהיא: 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'. בזה אכן מקבל החכם תשובה לשאלתו - "מה הַעֲדַת וְהַחֲקִים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם". זהו הפשט הפשוט בהגדה. ואולם, היות ולא נאמר "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח עַד אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", אפשר שמותר לומר גם פירוש אחר בדברים: החכם שואל, "מה הַעֲדַת וְהַחֲקִים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם?" כלומר: מדוע יש צורך במצוות רבות כל כך לזכר יציאת מצרים? זמן רב לפני פסח מתחילים כבר לעשות נקיון בבית, ממרקים ושוטפים, מגעילים כלים, מוכרים את החמץ, ובודקים את החמץ, אח"כ שבעה ימים אוכלים רק מצות ולא חמץ, ומקפידים אפילו על משהו של חמץ, ושבעה ימים לא הולכים לעבודה, חוגגים את חג המצות שבעה ימים, ובזמן שבית המקדש קיים אף אוכלים קרבנות, ולא רק חג הפסח הוא זכר ליציאת מצרים, עוד הרבה מצוות הן זכר ליציאת מצרים. שבת - זכר ליציאת מצרים, יו"ט - זכר ליציאת מצרים, תפילין - זכר ליציאת מצרים, ציצית - מזכירה את יציאת מצרים, וכן מצוות אחרות. מה כל העדות והחוקים והמשפטים האלה? מדוע יש צורך במצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים? - כך שואל הבן החכם.

מה עונים לו? "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" - אסור לאכול אחרי הפסח שום דבר. מדוע? לכאורה, מפני שהפסח צריך להאכל על השובע, כדי שלא יצא משולחן רבו רַעֵב (תוס' פסחים קכ, א ד"ה מפטירין). אין זה כבוד למלך, שאחרי שאכלתי על שולחני, אלך ואקח לי עוד מנת גלידה מן המטבח. ואולם קשה: הרי דין זה שצריך לאכול את הקרבן על השובע איננו דין מיוחד בקרבן פסח, אלא דין שקיים בכל הקרבנות (תמורה כג, א), ואעפ"כ לא מצאנו שאחרי אכילת קרבנות אחרים אסור לאכול דבר מה נוסף. ועוד קשה: הרי בליל פסח יש לנו שני קרבנות, קרבן פסח וקרבן חגיגה, ואם כן מצד טעם זה, אין סיבה להשאיר לסוף הסעודה דוק את קרבן הפסח, היה אפשר לאכול קודם את הפסח ואח"כ את החגיגה. ובכל זאת הדין הוא, שצריך לאכול תחילה את החגיגה ורק אח"כ את הפסח (פסחים ע, א). אם גם החגיגה צריכה להאכל על השובע, מדוע קבעו חז"ל לאחר דוק את קרבן הפסח? - מבואר בירושלמי (פסחים פ"ו ה"ד), שזהו מפני שהתורה ציוה בקרבן פסח: "ועצם לא תשברו בו" (שמות יב, מו), וכשאדם רעב, יש לחוש שיבוא לידי שבירת עצם (כדי למצוץ את המח שבתוכה). אבל אם הוא שבע הוא כבר איננו להוט לשבור את העצמות, ואין לחוש כל כך לשבירת עצם. לכן תקנו חז"ל לאכול תחילה את החגיגה, שאין בה איסור שבירת עצם, ורק אח"כ, כשהוא קרוב לשביעה, יאכל את הפסח.

והנה, כל זה הוא בקרבן פסח. אבל בזמן הזה שאין לנו קרבנות, מדוע אסור לאכול דבר נוסף אחרי מצת האפיקומן? הרי במצה אין איסור של שבירה! אדרבה, לוקחים את האפיקומן דווקא מהמצה השבורה! מדוע א"כ אסור לאכול לאחר מצת האפיקומן? אומרת הגמ' (פסחים קט, ב), כדי שישאר טעם מצה בפיו. מה הענין בזה? מדוע רצו חז"ל שישאר לנו טעם מצה בפה לאחר הסדר? כמדומני שהסבר הדבר הוא כפי שהסביר הרב

שלזינגר זצ"ל, מיסד ישיבת קול תורה. התורה אומרת: "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" (דברים טז, ג). מה פירוש הפסוק? שתאכל בלילה הזה את הפסח ואת המצה, כדי שמכא אכילה זאת תזכור את יציאת מצרים כל ימי חיך. אמנם אתה צריך להזכיר יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, אבל זכירה זו צריך שתבוא מתוך האכילה הזאת, שהיא תהיה הגורם לכך. זהו הטעם לכך שרוצים שישאר טעם מצה בפה. לרמוז לך, שבעצם היה צריך שטעם זה ישאר בפיך כל ימי חיך. אלא שאי אפשר לומר לאדם שלא יאכל כלום מליל פסח זה עד ליל פסח הבא, שהרי לא יוכל לחיות באופן כזה, אבל אומרים לו שבליילה הזה, אחרי אכילת האפיקומן, לפחות עד סוף זמן אכילתו, לא יאכל שום דבר אחר. לרמוז, שטעם זה צריך ללוות אותך. ואם תאכל משהו לאחר האפיקומן, הטעם האחרון ישכח את הטעם הראשון.

זוהי אפוא התשובה לשאלתו של החכם. החכם שאל למה צריכים כל כך הרבה מצוות זכר ליציאת מצרים? התשובה היא - "איך מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כמו שאתה מבין שאם אחרי האפיקומן תאכל עוד משהו יצא הטעם של האפיקומן מהפה, כך גם בידיעות. רכשת בליל פסח ידיעות חשובות, שרק ה' פעל במצרים, הוא הכה כל בכור והוציא אותנו משם, ובחצות הלילה בדיוק, ברגע אחד, מת כל בכור בארץ מצרים, וכל שאר האותות והמופתים, אבל בבוקר אתה קם ושומע שערפאת עשה כך, ובוש אמר כך, וזה מגנה את הריגת השיח' יאסין, וזה תומך בהריגת השיח' יאסין, ושרון אומר דבר והיפוכו, וההסתדרות גם היא פועלת, ואתה מתחיל לקבל רושם כאילו ישנם כוחות נוספים הפועלים בעולם, ושוכח מה שלמדת בליל הפסח, שרק דבר ה' פועל בעולם. לכן יש צורך במצוות רבות שיזכירו וישננו לנו ערב ובוקר ובהזדמנויות רבות נוספות את הלקח של מצרים, שלא נשכח את הידיעה שרק דבר ה' פועל בעולם.

ברוך המקום שחישב את הקץ

"ברוך המקום ברוך הוא... שהקב"ה חישב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים". נשאלת השאלה: מה השבח הגדול בזה שהקב"ה חישב מתי פלים ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים? כל כך קשה למנות ארבע מאות שנה?! באר בזה הרב מבריסק זצ"ל, שגזרת ברית בין הבתרים כללה למעשה שתי גזירות: גזירת "גר יהיה זרעך" וגזירת "ועבדום וְעָנּוּ אִתָּם", ושתייהן נקבעו למשך "ארבע מאות שנה". והנה, למעשה לא היו ישראל במצרים ארבע מאות שנה אלא מאתיים ועשר שנים (רש"י שמות יב, מ). כיצד התקיימה א"כ גזירת "ארבע מאות שנה"? ענו על זה "חז"ל בשני אופנים: א' (מגן ארבע מאות השנה התחיל כבר מלידת יצחק אבינו, ב') המצרים הכבידו את עולם על ישראל יותר ממה שהיה בכלל הגזירה, וקושי נוסף זה היה שקול כארבע מאות שנות שעבוד כפי שהיה בכוונת הגזירה. ובאר הרב מבריסק, ששני תירושים אלו מכוונים כנגד שתי הגזירות הנ"ל. גזירת "גר יהיה זרעך... ארבע מאות שנה" התקיימה על ידי שהמנין התחיל כבר מלידת יצחק, וגזירת "ועבדום וְעָנּוּ אִתָּם" ארבע מאות שנה" התקיימה על ידי קושי השעבוד.

והנה, שתי הגזרות הללו היו צריכות להתקיים במלואן, ואם אחת היתה נשלמת בעוד שהאחרת לא הושלמה עדיין, לא היו יכולים לצאת עדיין עד שתושלם גם השנייה. מאידך גיסא, אם היו נשארים במצרים עד שתושלם גם הגזירה השנייה, היו לוקים יותר מארבע מאות שנה על הגזירה הראשונה. הקב"ה היה צריך א"כ "לסדר את הענינים" כך, ששתי הגזירות תסתיימנה ברגע אחד, כדי שלא ישארו אף רגע אחד מיותר במצרים. דבר כזה רק הקב"ה יכול לחשב, כמה שעבוד צריך וכמה גירות צריך כדי ששתי הגזירות תושלמנה באותו רגע.

אבל אולי מותר לומר גם דרך אחרת. בפיוט לפרשת החודש נזכר, שמולד הלבנה של ניסן בשנה שיצאו ישראל ממצרים היה בחצות היום של ערב ראש חדש ניסן. מדוע מציין זאת הפייטן? מאי נפקא מינה? נראה לבאר כך: חז"ל אמרו, שמשנה נתקשה על מולד הלבנה, באיזה שיעור תְּרַאָה ותהיה ראויה לקדש על פיה את החודש. הראה לו הקב"ה באצבע את חידוש הלבנה של חודש ניסן ברקיע, ואמר לו: "כזה ראה וקדש" (רש"י שם, ב). שואל רש"י: איך יתכן שהראה ה' למשה את הלבנה בשעה שדיבר איתו? והרי הקב"ה לא היה מדבר עם משה אלא ביום, ואת הלבנה רואים רק בלילה! אומר רש"י, שה' דיבר איתו סמוך לשקיעה, והראהו את הלבנה מיד לאחר השקיעה.

והנה, כדי שמשנה ילמד מהו שיעור הלבנה שראוי לקדש בו את החודש, היה צריך שהלבנה תהיה אז בדיוק בשיעור שאפשר לקדשה בו, לא פחות ולא יותר. שיעור זה הוא לפי שיטת רש"י (ר"ה כ, ב) והפייטן - שש שעות בדיוק לאחר מולד הלבנה (דלא כשיטת הרמב"ם בהלכ' קידוש החודש פ"א ה"ג). אם השקיעה היתה שש שעות בדיוק אחרי המולד, נמצא שהמולד היה בדיוק בחצות היום. כדי שיוזמן מצב כזה באותה שנה, מוכרחים היו לתכנן כבר מתחילת הבריאה את כל הילוך המזלות כך שמולד חודש ניסן בשנת ב' אלפים תמ"ח לבריאת העולם (שהיא השנה שבה יצאו ממצרים - ע"י רש"י עבודה זרה ט, א) יצא בדיוק בחצות היום. זהו דבר שרק הקב"ה יכול לתכנן ולחשב אותו. אולי זהו שאמר בעל ההגדה שהקב"ה חישב את הקץ. היינו, שכבר בבריאת העולם תכנן הקב"ה את מהלך הכוכבים כך, שכשיגיע זמן הגאולה במצרים יוכל להראות למשה את חידוש הלבנה בשיעור הנצרך.

נבואת הגאולה יכולה להתפרש באופנים שונים

הקב"ה אומר לאברהם בברית בין הבתרים: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וְעָנּוּ אִתָּם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג). ממתני נמנים ארבע מאות שנות הגזירה? - לא פורש בפסוק. למעשה, היה יכול הקב"ה למנות אותן כבר מברית בין הבתרים, ואז היה זמן גאולתם של ישראל מוקדם יחסית. אלא שישאל חטאו, ועל כן לא נמנו להם שנות הגזירה אלא מזמן מאוחר יותר - מלידת יצחק אבינו (שלשים שנה אחר ברית בין הבתרים - רש"י שמות יב, מ). מאידך, היה יכול להיות שימנו להם את שנות הגזירה רק משעת ירידתם למצרים, או אף יותר מאוחר, משעה שהתחילו להשתעבד בהם. אלא שבני ישראל זעקו לה', ובזכות זה לא אחר להם כל כך הקב"ה את תחילת מנין שנות הגזירה, אלא מנה אותם מלידת יצחק. זהו שאמר הפייטן: "נְאֻקָה הַחִישָׁה קֶץ הַפְּלֹאוֹת, נְחָצוּ לְמֵאֵתִים וְעָשָׂר אַרְבַּע מֵאוֹת" (יוצר לפרשת החודש), כלומר: נאקת בני ישראל גרמה, שהיו במצרים רק מאתיים ועשר שנים ולא ארבע מאות שנה. כי על ידי ע"י שזעקו לה', הוקדמה תחילת מנין שנות הגזירה ללידת יצחק, ולא התחילה מזמן מאוחר יותר.

כלומר, ה' הודיע מראש שהגזירה היא לארבע מאות שנה, אבל לא קבע מתי יתחיל מניינן. אילו זכו ישראל, היו הארבע מאות שנה מתחילים מברית בין הבתרים, ולהפך, אילו לא זכו היה המנין מתחיל רק מהירידה למצרים או אולי רק מתחילת השעבוד. מפני שמצד אחד לא זכו, אבל מצד שני צעקו אל ה', נקבע המנין מלידת יצחק אבינו.

כך הוא הענין גם לגבי הגאולה העתידה. המלאך אומר לדניאל בלשון סתומה מתי תהיה הגאולה האחרונה, ודניאל אומר: "ואני שמעתי ולא אבין, נְאֻמָּה (למלאך): אֲדַנִּי, מה אחרית אלה? ויאמר: לֵךְ דְּנִיאל, כִּי סִתְּמִים וְנִחַתְּמִים הדברים עד עת קץ" (דניאל יב, ח-ט). מדוע מוסר המלאך לדניאל את הדברים בלשון סתומה כל כך, ואף מסרב לפרשם? ועוד קשה: הרי מצינו שר' סעדיה גאון ורש"י והמלבי"ם עשו חשבון על פי דברי המלאך, מתי תהיה הגאולה. אם דניאל לא הבין את דברי המלאך, כיצד ניסו רס"ג ורש"י והמלבי"ם להבינם? וכי גדולים היו מדניאל?! אלא שהענין הוא כפי שהסברנו לגבי גאולת מצרים. לדבריו של המלאך אין פירוש אחד ויחיד. הרבה אפשרויות יש לפרש את דבריו, וכל אחת מהן יכולה להיות נכונה. אלא שהקב"ה מחליט ע"פ המעשים שלנו באיזה מן האופנים תתפרש נבואתו של דניאל בפועל. הכל תלוי בנו, ולפי מעשינו נקבע מה יהיה בסופו של דבר הפירוש הנכון. וגם חישוביהם של הגדולים הנ"ל, שלא התקיימו, אין זה מפני שטעו בחישוביהם, אלא מפני שלא זכינו להגאל בזמן הגאולה שחל להיות בחשבונם. יש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות הגאולה בשנה שאמר רס"ג, ויש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות הגאולה בשנה שאמר רש"י ושומר המלבי"ם ג"כ, וגם דניאל ידע בודאי את כל הפירושים הללו וגם פירושים נוספים, ואולם מה שבקש דניאל לדעת, הוא איזה מהפירושים יהיה זה שיתקיים. על שאלה זו ענה לו המלאך שזאת אי אפשר לומר לו, כי הדבר תלוי בבחירת בני אדם, ורק לעת קץ יתברר איזה מן הפירושים האפשריים התגשם בפועל.

כיצד בדיוק התרחשה מכת בכורות?

ההגדה מביאה את הפסוק: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" (שמות יב, יב). מבאר רש"י בפירושו לחומש, מהו "ועברתי"? "כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין". שאל המהרי"ל דיסקין זצ"ל: הרי דברי רש"י סותרים לכאורה מרישא לסיפא. "כמלך העובר ממקום למקום", משמע שהבכורות לקו בזה אחר זה, תחילה במקום זה ואח"כ במקום זה. ומצד שני אומר רש"י: "וברגע אחד כולם לוקים", משמע שכולם לקו בבת אחת! אומר המהרי"ל דיסקין: אין כאן סתירה. כולם לקו ברגע אחד. באיזה רגע? בחצות הלילה. אבל חצות הלילה הרי אינו חל ברגע אחד ממש בכל מצרים, שהרי חצות הלילה הוא אמצע הזמן שבין צאת הכוכבים לעלות השחר (לשיטת ה"מגן אברהם"), או בין השקיעה לזריחה (לשיטת הגר"א), ממילא חצות הלילה אינו שווה בכל מקום, כיון שהזריחה והשקיעה אינן שוות בכל מקום. ממילא מוכרח להיות, שהקב"ה עבר כביכול ממקום למקום, ובכל מקום הכה את הבכורות בחצות הלילה של אותו מקום. אבל כולם לקו ברגע אחד, ברגע של חצות הלילה.

בזה אפשר גם להסביר את הפסוק: "ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים" (שם, ל). שלכאורה קשה: הרי מחמת מה התעורר פרעה באמצע הלילה? מחמת הצעקה הגדולה שהיתה במצרים. ואם כן סדר הדברים בפסוק היה צריך להיות הפוך: "ותהי צעקה... ויקם פרעה...". אבל לפי מה שהסביר המהרי"ל דיסקין הפסוק מיושב. כשהיתה צעקה בארמון פרעה, שמזה התעורר פרעה משנתו, עדין לא היתה צעקה בכל ארץ מצרים, כי היו מקומות שעוד לא הגיעה שם שעת חצות. לכן, תחילה "ויקם פרעה... וכל עבדיו", היינו כשמכת בכורות הגיעה לאזור של פרעה, ורק אחר כך קמו "כל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים" כולה.

אפשר להוסיף כאן עוד נקודה שחז"ל כנראה התכוונו אליה: מה הדבר הראשון שעשה פרעה כשקם באותו לילה? אמרו חז"ל, שהדבר הראשון שעשה פרעה - עוד לפני שרץ לחפש את משה ואת אהרן - הרג את כל השרים והיועצים שיעצו לו לשעבד את ישראל! (זוהר ח"ב מה, א) ממילא אפשר לבאר, שמה שנאמר "ותהי צעקה גדלה במצרים" אין הכוונה לצעקה על הבכורות שמתו, אלא לצעקה של משפחות השרים שצעקו על הריגת יקיריהם. ואם כן סדר הפסוק מיושב. "ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים" על היועצים שהרג לאחר שקם.

[והנה, בנוסף לשתי הצעקות הנ"ל, הצעקה על מיתת הבכורים והצעקה על מיתת השרים, נראה שהיתה גם צעקה שלישית במצרים באותו לילה. הרי רש"י אומר שהמצריות היו מזנות תחת בעליהן, ולכן היה קורה שמצרית אחת היתה קוברת חמישה בנים: זה נולד מפלוני וזה נולד מאלמוני, וכל אחד היה בכור לאביו (רש"י שמות יב, ל). נמצא שבמכת בכורות התגלה לבעלים מה נשותיהם עשו ולנשים התגלה מה הבעלים עשו, ממילא קמה צעקה נוספת בתוך המשפחות, המצרי צועק על המצריה והמצריה צועקת על המצרי].

"מה לך הים כי תנוס"

אנו אומרים בהלל: "מה לך הים כי תנוס, הירדן תִּסֹב לאחור... מלפני אדון חולי ארץ, מלפני אלו-ה' יעקב" (תהלים קיד, ה-ז). למה בחר המשורר בשני כינויים אלו דווקא, "אדון" ו"אלו-ה' יעקב"?

נראה לפרש כך: הרי המשורר שאל שתי שאלות: "מה לך הים כי תנוס" - בקריעת ים סוף, ו"הירדן תִּסֹב לאחור" - בקריעת הירדן, כשנכנסו לארץ ישראל. מה גרם באמת לים לנוס? אמרו חז"ל: "הים ראה וַיִּנָּס", מה ראה? ראה ארוננו של יוסף שכתוב בו "וינס ויצא החוצה" (זוהר ח"ב מט, א). ומה גרם ליוסף לנוס החוצה? אמרו חז"ל: "בְּאֵתָהּ דְּמוֹת דְּיוֹקָנוּ שֶׁל אַבְיָו וְנִרְאָה לֹו בַחלוֹן"..." מיד פרש ולא חטא (סוטה לו, ב). נמצא, שיעקב (שגרם ליוסף לנוס החוצה) הוא שגרם לקריעת ים סוף. לכן אומר המשורר: "מה לך הים כי תנוס... מלפני אלו-ה' יעקב", שהרי יעקב הוא שגרם לקריעת ים סוף.

כעין זה יש לפרש גם לגבי הכינוי השני שהזכיר המשורר - "אדון". "הירדן תִּסֹב לאחור". מה גרם לירדן ליסוב לאחור? - ארון הברית: "כְּנֹחַת פְּפוֹת רַגְלֵי הַכְּהֻנִּים נִשְׁאַי אֲרוֹן ה' אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ בְּמִי הִירְדָן, מִי הִירְדָן יִכְרְתוּן... ויעמדו נְדָ אֶחָד". (יהושע ג, יג). הירדן נקרע אם כן "מלפני אדון חולי ארץ" - "אדון כל הארץ". למה דווקא מלפני "אדון"? כי "כל מקום שנאמר אדון, עוקר דיורין ומכניס דיורין", וכאן עמדו להכנס לארץ,

להוריש את יושבי הארץ ולשבת במקומם. לכן הכינוי שמשמש בו המשורר לגבי בקיעת הירדן הוא "אדון", "הירדן תִּסֹב לאחור... מלפני אדון חולי ארץ".

"אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה"

בהמשך ההלל אנו אומרים: "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה" (תהלים קיח, כב). מי זאת האבן שמאסו בה הבונים שהיתה לראש פנה? בפשוטות, הפסוק מדבר על כלל ישראל, שישראל שמושפלים בגלותם בין באומות יהיו בעתיד ראש לכל האומות (ע"י רש"י שם). אבל חז"ל דרשו שהכוונה היא לדוד המלך (פסחים ק"ט, א). "אבן מאסו הבונים" - ישי מעביר את שְׁבַע בניו הגדולים לפני שמואל הנביא לבחור אחד מהם למלך, ורק את דוד בנו הקטן אינו מביא. הוא אינו סבור שהוא מתאים למלך (שמו"א טז). ולבסוף דווקא הוא נבחר ע"י שמואל על פי ה' למלך - "היתה לראש פנה".

אבל בפיוט לראש השנה נראה שהפסוק רומז על מאיסה ובחירה נוספות שהיו כאן. דוד שהוא מצאצאי לאה, נבחר למלך במקום שאול, שהוא מצאצאי רחל. לאה שהיתה שנואה, "וירא ה' כי שנואה לאה", היתה עכשיו לראש פנה. המלכות הנצחית, מלכות מלך המשיח במהרה בימינו, עוברת ללאה אמנו, השנואה.

יש גם מאוסה נוספת שנהיית כאן לראש פנה (חלק מן הדברים שמעתי מבני): יהודה אומר לתמר: "שבי אלמנה בית אביך" (בראשית לח, יא). הוא חושש שתמר היא "אשה קטלנית", ומסרב להשיא לה את בנו השלישי, שְׁלֵה. ולבסוף, בלא שתכנן, דוקא ממנה יוצאת מלכות מלך המשיח. יש עוד אבן אחת שמאסו הבונים, וגם היא נהיית לראש פנה בהמלכותו של דוד: רות המואביה. הרי הגואל אמר לבועז: "לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי" (רות ד, ו). חשש שבניו יאסרו לבוא בקהל. והנה עכשיו היא זוכה להיות לראש פנה, להיות אמה של מלכות, כל מלכות מלך המשיח יוצאת מרות המואביה. הרי שיש כאן כמה אבנים שמאסו הבונים, שכולן נהיות לראש פנה בהכתרתו של דוד למלך: לאה, תמר, רות ודוד.

"איברים שפלגת בנו... יודו וישבחו ויפארו"

אנו אומרים ב"נשמת כל חי": "אילו פינו מלא שירה כים ולשונונו רינה כהמון גליו, אין אנחנו מספיקים להודות לך...". אחר כך אנו אומרים: "על כן איברים שפלגת בנו... יודו וישבחו ויפארו...". והרי לפני רגע אמרנו שגם אילו פינו מלא שירה כים, א י ן אנחנו מספיקים להודות לו ית' ! אמרו בזה משל: ה'יה היה מלך נכרי, שבין שְׁרֵי היה גם שר יהודי אחד. השרים הגויים קינאו בשר היהודי, ולחשו לאזנו של המלך שהשר היהודי אינו אוהב אותו ואינו מכבדו בלב. הציעו לו להוכיח בדבר באופן הבא: "אמור ליהודי שיעשה משתה לכבודך, ותראה שיעשה את המשתה בסבר פנים רעות". המלך קבל את העצה, ואמר ליהודי שלמחר יבוא אליו לארוחת צהריים. הכין השר היהודי לכבוד המלך סעודת מלכים ממיטב המאכלים, אבל המלך ראה שהיהודי אכן יושב ופניו חמורות. בכל זאת לא רצה לקבל את הלשון הרע שאמרו עליו השרים הגויים, וחשב לעצמו: "אולי בנו של היהודי חולה, או שמא צרה אחרת מעיקה עליו, ולכן פניו חמורות כל כך".

אמרו השרים למלך: "נעשה עוד נסיון. צַנֵּה על היהודי להזמין אותך פעם נוספת, אבל הפעם תן לו תקציב לסעודה, ואז תראה שיעשה את הסעודה בלב שמח". קבל המלך גם הפעם את דברי השרים, וציוה על היהודי כך: "בשבוע הבא אבוא אליך פעם נוספת לסעודה, אבל הפעם אל תכין את הסעודה משלך, אלא קח מאוצר המלוכה כך וכך כסף לדיג מסוג זה, כך וכך כסף לבשר מסוג זה", וכו'. היהודי הכין את הסעודה על פי הוראות המלך, ובא אל הסעודה שמח וטוב לב. אמר לעצמו המלך: "כנראה שהשרים צודקים. היהודי אינו אוהב אותי, ולכן אינו שש להוציא כסף עבורי. רק כשאני נותן לו תקציב משלי לסעודה הוא מסוגל לשמות. אבל בכל זאת, אשאל אותו מה בפיו". שאל אותו המלך: "למה במשתה הראשון היית חמוץ פנים, ובמשתה הזה אתה שמח וטוב לב?" ענה לו היהודי: "הסיבה היא פשוטה! במשתה הראשון השתדלתי לכבד את אדוני המלך כמיטב יכולתי, אבל לא ידעתי אם עשיתי מספיק. אולי המלך לא אוהב דג כזה אלא דג אחר, אולי לא רוצה בשר כזה אלא בשר אחר... אבל במשתה השני המלך אמר לי בדיוק מה הוא רוצה וכמה הוא רוצה להוציא על כל דבר ודבר, וכך עשיתי, ואם כן יכול אני להיות שמח, שהרי עשיתי בדיוק את רצון המלך, ואם כן ודאי שהמלך מרוצה!"

זהו שאנו אומרים לקב"ה: אילו פינו מלא שירה כים, אין אנחנו מספיקים להודות לך. אבל אם זה "איברים שפלגת בנו", שאתה נתת לנו פה כזה וידים כאלה ורגלים כאלה, ממילא אין טענות כלפינו, שהרי אנו משבחים אותך בפה ובידים וברגלים שאתה נתת לנו, ומה יש לנו לעשות יותר מזה?

"חסל סידור פסח כהלכתו"

אנו אומרים לאחר ברכת המזון: "שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך". מה פשר אמירה זו כאן? יש שהסבירו, שזהו בגלל עלילות הדם שטפלו רשעי אומות העולם על ישראל בפסח. אבל אולי אפשר להסביר באופן נוסף: אנו עומדים עוד מעט לסיים את הסדר ולומר: "חסל סידור פסח כהלכתו". איך אפשר לומר כך? וכי באמת קיימנו את הסדר "כהלכתו"? והרי הקב"ה צוה עלינו לאכול קרבן פסח בסוף הסעודה, ולא מצת אפיקומן! על כן אנו אומרים: "שפוך חמתך אל הגויים... כי אכל את יעקב ואת נְוֵהוּ הַשְּׁמוּ". הגויים החריבו את בית מקדשנו, על כן איננו יכולים לאכול קרבן פסח כמו שצוית עלינו... "אין אנחנו יכולים לעלות ולקראת... ולעשות חובותינו בבית בחירתך... מפני היד שנשתלחה במקדשך". יהי רצון שנזכה לאכול פסח, מצה ומרור כדת של תורה.